

**OILADAGI AJRIMLARNING FARZAND TARBIYASIGA TA’SIRI
PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA****Abdurashidov Telman Xudayberdiyevich**

Sirdaryo tumani 38-maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilalarda yuzaga kelayotgan ajrimlarning kelib chiqish sabablari va ularni bartaraf etishning psixologik omillar yuzasidan xorij hamda o’zbek psixologlarning yondashuvlari keltirib o’tilgan. Ajrimlarning yuzaga kelishi va uning oqibatlarini psixologik faktorlar asosida ko’rsatib o’tilgan.

Kalit so’zlar: ajralish, oilaviy modellar, huquqiy, iqtisodiy, reproduktiv, hissiy ajralish, g’azab va qo’rquv, emotsiya.

Avvalambor har bir oilaning o’ziga xos va mos muammolari mavjud bo’lib bu muammolarni oiladagi shirin tashvishlar deb ataymiz. Mana shu shirin tashvishlarni ga’m g’ussali tashvishlarga aylantirishimiz biz va shu xonadon azolarning o’ziga bog’liq bo’lgan muammolaridir.

Orzu-istaklarimiz shunchlik ko’pki b’azida tilaklarimizning biz istaganday bo’la olmasligi bizning ichki xoxishlarimizga tasir etishi bilan tashqi hatti harakatimizda namoyon bo’laveradi. Ayniqsa biz nimadir xoxlayotgan yoki nimasidandir umidvor bo’layotgan shaxsdan natija ololmasak tashqi stimullarimizni namoyon etaveramiz vaholanki biz bilmaymizki har bir shaxsning o’z qarashi va dunyosi bor uni boricha qabul qilishimiz vaziyatni yumshatishi mumkin.

Ajralish muammosi zamonaviy oiladagi munosabatlar turining o’zgarishi bilan chambarchas bog’liq: yangi oilaviy modellar bu munosabatlarni buzishning o’ziga xos shakllarini keltirib chiqaradi. Agar an’anaviy nikohda ajrashish er-xotinning hayotini

qayta tashkil etishni talab qiladigan huquqiy, iqtisodiy va psixologik nuqtai nazardan munosabatlarning uzilishi deb tushunilsa, oilaviy munosabatlarning zamonaviy shakllari shuni ko'rsatadiki, ular tugaganidan keyin psixologik jihatlar ajralishning oqibatlari nafaqat saqlanib qolmaydi, balki birinchi rejaga o'tadi.

Taniqli rus sotsiologi N.M.Rimashevskayaning fikricha, ajralish muammosi va oilaning taqdiri jamiyat hayotidagi burilish nuqtasida o'ta jiddiy ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda mamlakatimizda bir vaqtning o'zida nikohlarning kamayishi bilan ajralishlar soni oshib bormoqda va qonuniy bo'lmagan tug'ilishlar to'liq bo'lmagan oilalar sonining ko'payishiga olib kelmoqda. Demograflarning hisob kitoblariga ko'ra, erkaklar va ayollarning qariyb yarmi umr bo'yi nikohni buzishadi: o'rtacha har besh ro'yxatdan o'tgan nikohdan ikkitasi buziladi. Ajralishlarning 30% dan ko'prog'i 5 yildan kam bo'lgan yosh oilalarda sodir bo'ladi.

Fransuz sotsiologi F.Priou oilaviy o'zgarishlarning Evropa deb ataladigan modelini tasvirlab berdi. Birinchidan, Evropa mamlakatlarida rasmiy nikohsiz yashayotgan oilalar soni sezilarli darajada oshdi. Ikkinchidan, ko'payib borayotgan juftliklar uchun rasmiy nikoh farzandli bo'lish uchun shart emas. Uchinchidan, turmush qurgan yoki munosabatlarni rasmiylashtirmasdan birga yashaydigan, bolali yoki bolasiz juftliklar zaiflashadi; ajralishlar va tanaffuslar soni sezilarli darajada oshib bormoqda. To'rtinchidan, ketma-ket bir necha kasaba uyushmalariga kiradigan erkaklar va ayollar soni ortib bormoqda.

Rossiyadagi vaziyat ancha murakkab. Bir tomondan, oxirgi turmush qurishning yo'qligi va erta nikohlar an'anaviy oilaviy modelning mavjudligi haqida gapiradi, lekin boshqa tomondan, erta ajralishlar va tez-tez qayta uylanishlar uni Evropaga yaqinlashtiradi. Rus sotsiologlarining (S.I.Goloda, A.A.Avdeev va boshqalar) fikricha, bizda oilaning parallel ravishda bir necha xil turlari mavjud: patriarxal, yoki an'anaviy, bolalar markazli yoki zamonaviy, oilaviy yoki postmodern. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Rossiyani Evropa mamlakatlari bilan solishtirish mumkin, bu erda, chet ellik tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, bugungi oila "yaxshi do'stlarning nikohi" bo'lib, ular

birgalikda hayotni tartibga solish va bolalar tarbiyasi uchun birlashgan. Bu modelda bola ko'proq oila qurish maqsadi sifatida emas, balki huquq va majburiyatlari bilan sherik sifatida qabul qilinadi. Bu holda nikohning buzilishi oila taraqqiyotining faqat bir bosqichidir.

An'anaga ko'ra, Rossiyada ajralish muammosi oilaviy muammolarni turli bosqichlarida o'rgangan sotsiologlar va demograflar tomonidan tahlil qilingan. Afsuski, Rossiyada ajralishning haqiqiy psixologik tadqiqotlari yo'q.

Ajralish, qoida tariqasida, bir martalik hodisa emas va o'ziga xos rivojlanish tarixiga ega. 90-yillarning oxirida o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra. XX asr.

Tadqiqotchilar ajrashish sabablarini aniqlaydilar:

ayollarning iqtisodiy mustaqilligi va ijtimoiy tengligini mustahkamlash;

oilani shaxsiy baxtga, birinchi navbatda o'zaro nikohli muhabbatga, sevgi uchun tanlangan sherigiga qo'yiladigan talablarni kuchaytirishga yo'naltirish;

sheriklardan birida burch hissi kam rivojlangan;

sevgi tasodifiy munosabatlar uchun qurbon qilingan taqdirda, oilaning buzilishi.

Ajralish birdaniga sodir bo'lmaydi. U, qoida tariqasida, oilada keskin yoki ziddiyatli munosabatlar davridan oldin keladi. Ajralish oilaviy munosabatlardan qoniqish darajasini aks ettiradi. Rossiyalik-amerikalik sotsiologlar guruhi o'tkazgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, respondentlarning 45 foizi (706 kishidan) va 22 foizi (696 kishidan) erkaklar ajralish haqida o'ylashadi. Er va xotinning ajrashish haqidagi fikrlari yosh bilan bog'liq. Ayniqsa, ular tez-tez 30-39 yoshda paydo bo'ladi va 20-29 yoshda ular bu haqda eng kam tashvishlanadilar.

Amerikalik psixolog Maslou ajrashish jarayonining dialektik modelini taklif qildi, u etti bosqichni va uning ishtirokchilariga yordam berishning tegishli terapevtik usullarini o'z ichiga oladi.

"Hissiy ajralish" - oilaviy hayotdagi illuziyalarni yo'q qilish, norozilik hissi, er xotinning ajralishi, qo'rquv va umidsizlik, sherikni boshqarishga urinishlar, tortishuvlar, muammolardan qochish istagi. Bu bosqichda er -xotinning terapiyasi yoki guruh terapiyasida ishtirok etish maqsadga muvofiqdir.

Ajralishdan oldin o'ylash va umidsizlik vaqti. Bu davr og'riq va umidsizlik, g'azab va qo'rquv, qarama-qarshi his-tuyg'ular va harakatlar, tez -tez zarba, bo'shliq hissi va betartiblik bilan kechadi. Kognitiv-xulq-atvor darajasida mavjud vaziyatni inkor etish, jismoniy va hissiy chekinish xarakterlidir. Hamma narsani yana yaxshi his qilish, sevgini qaytarish, do'stlar, oila a'zolari, cherkovdan yordam olish uchun urinishlar qilinmoqda. Ushbu bosqichda terapevt har ikkala sherik uchun nikoh terapiyasini, ajralish terapiyasini yoki guruh terapiyasining bir turini taklif qilishi mumkin. Qonuniy ajralish - munosabatlardagi tanaffusni rasmiy ravishda rasmiylashtirish. Bu bosqich nafaqat sud ishlarini yuritish bilan, balki sheriklarning oilaviy munosabatlarida ko'p sonli shaxslarning ishtiroki bilan bog'liq. Emotsional darajada, turmush o'rtog'i yoki ulardan birida ruhiy tushkunlik, izolyatsiya va xatti harakatlar tortishuvlar, o'z joniga qasd qilish urinishlari, tahdidlar va muzokaralar istagi bilan kechishi mumkin. Terapevtik aralashuv butun oila uchun ham, har bir inson uchun ham foydali bo'lishi mumkin.

Ajralish paytida va qonuniy nizolar paytida, tashlab ketilgan turmush o'rtog'i o'zini rahm-shafqat, nochorlik, umidsizlik va g'azabni boshdan kechiradi. O'z vaqtida advokat yoki vositachining maslahati, u ham ijtimoiy ishchi bo'lishi mumkin, oilaga mulkiy va ijtimoiy huquqlarini (imtiyozlarini) saqlab qolishga yordam beradi. Ajralishning bu bosqichida bolalar ayniqsa psixologik yordamga muhtoj.

Iqtisodiy ajralish er -xotinning har birida tartibsizlikni, zo'ravonlik g'azabini yoki qayg'uni keltirib chiqarishi mumkin ("Hayot buzilgan, pulning nima ahamiyati bor"). Terapevtik hamrohlik kattalar va guruh uchun individual bo'lishi mumkin - bolalar uchun.

Ota-ona va vasiylik o'rtasidagi muvozanatni saqlash. Tashlab ketilgan turmush o'rtog'i yolg'izlikni, yengillikni boshdan kechiradi, do'stlari va qarindoshlaridan maslahat

soʻraydi. Uy bekalari oʻzlarini yangi his qilib, muammolarni hal qila olmaslikdan qoʻrqib, ishga qaytishga majbur boʻladilar.

Oʻz-oʻzini tadqiq qilish va ajralishdan keyin muvozanatga qaytish vaqti. Bu davrning asosiy muammosi - yolgʻizlik va unga hamroh boʻlgan qarama -qarshi tuygʻular: qatʻiyatsizlik, nekbinlik, pushaymonlik, qaygʻu, qiziqish, hayajon. Xulq atvor yangi yoʻnalishga ega boʻladi: yangi doʻstlarni qidirish boshlanadi, faollik paydo boʻladi, bolalar uchun yangi turmush tarzi va kundalik tartib barqarorlashadi, barcha oila aʻzolari uchun yangi majburiyatlar shakllanadi. Bu vaqtda kattalar oila aʻzolari va bolalar uchun individual terapiya, yolgʻizlar uchun guruh terapiyasi mumkin.

Psixologik ajralish - hissiy darajada - harakat qilishga tayyorlik, oʻziga ishonch, energiya, oʻzini qadrlash, mustaqillik va avtonomiya. Kognitiv -xulq -atvor toʻgʻrisida - yangi identifikatsiyaning sintezi va psixologik ajralishning tugashi; sevgi va uzoq muddatli munosabatlarga tayyorlik uchun yangi narsalarni qidirish. Terapevtik yordam bolalar va kattalar uchun ota-ona, oilaviy, guruhli terapiya koʻrinishida mumkin.

Koʻp odamlar ajrashganda ijtimoiy muhitda kutilmaganda salbiy reaksiyalarni boshdan kechirishadi. Kelajakda, bu allaqachon keskin vaziyatni keskin yomonlashishiga olib kelishi mumkin. Doʻstlar va oilaning qoʻllab-quvvatlashi va tushunishi ajralishning oqibatlarini ancha yengillashtiradi.

Koʻp odamlar uchun ajralish tanish ijtimoiy munosabatlarning aniq yoʻqolishi bilan birga keladi. Dastlabki hamdardlik va yordamdan soʻng, yaqinlar bilan aloqalar tez-tez zaiflashadi va hayotning odatdagi tartibi asta-sekin buziladi. Ajralish jarayonida yaxshi tanishlar yoʻqoladi, sobiq turmush oʻrtogʻining qarindoshlari ketadi, koʻpchilik oila aʻzolari bilan munosabatlar murakkablashadi.

Nikoh paytida, doʻstlari, qiz doʻstlari bilan deyarli mustaqil munosabatlarini saqlamaganlar, ajralishdan keyin chuqur hissiy inqirozlar boʻlishi mumkin. Ijtimoiy munosabatlarning yoʻqolishi yolgʻizlik tuygʻusini keltirib chiqaradi, bu esa oʻz navbatida

muammolar va nizolarning keskin o'sishiga olib kelishi mumkin. Qarindoshlar bilan muammolar va qiyinchiliklar

Nikoh buzilganda, sobiq turmush o'rtoqlar, ayniqsa, yaqinlarining yordami va qo'llab-quvvatlashiga muhtoj.

Qarindoshlik tarmog'i - an'anaviy xavfsizlik tizimi bo'lib, u inqirozli vaziyatlarda psixologik yordam va amaliy yordam ko'rsatishi kutilmoqda. Oila a'zolarining birligi va ularning bir -birlariga bo'lgan mas'uliyati tez va samarali yordam berishi mumkin, bu ko'pincha kundalik munosabatlarning bir qismiga aylanadi. Xafa bo'lgan odam qarindoshlaridan hissiy himoyani topadi, kerakli maslahatlarni oladi, ular bilan moliyaviy qiyinchiliklarini hal qiladi.

Biroq, ijtimoiy mavqeining o'zgarishi va ijtimoiy rollarning qayta taqsimlanishi, shuningdek, hissiy mojarolar va ko'p tomonlama qaramlik sharoitida oilaviy rishtalar nazorat qiluvchi, me'yoriy tartibga soluvchi va cheklovchi bo'lishi mumkinligi isbotlangan. Agar ularning muammolarini hal qilishga, kundalik hayotning tuzilishini o'zgartirishga, hayotda yangi ko'rsatmalarni topishga urinishlar qarindoshlarning umidlari va qadriyatlariga mos kelmasa, ular sanksiyalar va bosimlarga duch keladilar.

Deyarli barcha ota-onalar, ajrashganlarida, o'z farzandlarini muvaffaqiyatsizlikda tushunmaydilar, tanqid qilmaydilar, tanqid qilmaydilar yoki to'g'ridan-to'g'ri ayblamaydilar. Qarindoshlar, ko'pincha er -xotin uchun halokatli bo'lgan aniq qaramaqarshiliklarga qaramay, ajralish istagini injiqlik sifatida qabul qilishadi. Ularning aralashuvi ajralish jarayonining qo'shimcha yukiga aylanadi va uni, ayniqsa, ayol uchun murakkablashtiradi.

Ularning qarindoshlaridan boshqa ishonchli munosabatlari bo'lmaganlar, ajralish oqibatlarini bartaraf etishda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi. Do'stlar va tanishlar keng doiraga ega bo'lsalar, bu qiyin vaziyatdan chiqish osonroq bo'ladi.

20-asrning so'nggi o'n yilliklarida turmush qurayotgan odamlar o'rtasidagi munosabatlarning tabiati o'zgardi. Rossiyadagi siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar

jamoatchilik fikri birgalikda va oilada yashashning turli modellariga sodiq bo'lib qolishiga yordam berdi; bir yoki ikkita sherikning qayta turmush qurishi tufayli yanada murakkab oilaviy tuzilmani shakllantirish mumkin bo'ldi. Shunga qaramay, ajrashish holati mijozning hayotida bir martalik xarakterga ega bo'lmagan, lekin nisbatan uzoq vaqt davomida rivojlanib boradigan muhim va o'tkir tajribadir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Голод СИ. Современная семья: Плюрализм моделей // Социологические исследования. – 1996. – № 3, 4.
2. Саймон Р. Один к одному: Беседы с создателями семейной терапии. – М., 1996.
3. Шморина Е. В. О методах консультативной работы в ситуации развода // Психология зрелости и старения. – 2000. – № 2.
4. Тойирова Л. И. ПСИХОДИАГНОТИЧЕСКИЙ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДВОЙНЫХ ПАР БЛИЗНЕЦОВ //Теория и практика современной науки. – 2018. – №. 5. – С. 1113-1115.
5. Тойирова Ш. И., Тойирова Л. И. Психологическая роль геронтологии в республике Узбекистан //Инклюзивное образование и психолого-педагогическое сопровождение лиц с ОВЗ и инвалидов: от раннего возраста до профессиональной подготовки. Региональные практики и модели. – 2020. – С. 202-205.
6. Ш.Тойирова, Бухоро давлат университети Ўзбек оилаларда эгизак фарзандларни тарбиялашдаги ўзига хос психологик муаммолар
Научнометодический журнал «Искусство и культура Востока» - (2) I / 2020
ISSN 2181-063X <http://oac.dsmi-qf.uz>